

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ

Дана стаття присвячена вивченню питання педагогічної підготовки юридичних кадрів. Проаналізовано недоліки сучасної юридичної освіти в питаннях практичної підготовки студентів-правників, наведено приклади зарубіжних країн, запропоновано шляхи подолання існуючих проблем в українській юридичній освіті. Показано переваги участі студентів-юристів у діяльності юридичних клінік, яка передбачає, перш за все, реалізацію двох цілей: підвищення рівня практичних знань, умінь та навичок студентів юридичних спеціальностей, а також забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги.

Ключові слова: юридична освіта, «клінічна освіта», юридичний навчальний заклад, студенти-правники, практичні навички, спілкування, фахівці, рівень освіти, юристи-освітяни, науковці.

Данная статья посвящена изучению вопроса педагогической подготовки юридических кадров. Проанализированы недостатки современного юридического образования по вопросам практической подготовки студентов-правоведов, приведены примеры зарубежных стран, предложены пути разрешения существующих проблем в украинском юридическом образовании. Показаны приоритеты участия студентов-юристов в деятельности юридических клиник, которая предусматривает реализацию двух целей: повышение уровня практических знаний, умений и навыков студентов юридических специальностей, а также обеспечение доступа представителей социально незащищенных групп общества к правовой помощи.

Ключевые слова: юридическое образование, «клиническое образование», юридическое учебное заведение, студенты-правоведы, практические навыки, общение, специалисты, уровень образования, юристы-педагоги, ученые.

The present work is devoted studying of a question of pedagogical preparation of legal shots. Lacks of the modern juridical education concerning practical preparation of students-jurists are analyzed, examples of foreign countries are resulted and ways of the permission of existing problems to the Ukrainian juridical education are offered. Priorities of participation of law students in activity of legal clinics are shown. As activity of those provides realisation of two purposes increase of level of practical knowledge, skills of students of legal specialties' and also providing of access of representatives of the socially not protected groups of a society to legal aid.

Key words: law education, «clinic education», judicial educational establishment, law students, practical skills, communication, specialists, level of education, law instructors, scientists.

Навколо змісту і спрямованості юридичної освіти суперечка точиться з того часу, як у класичних університетах почали функціонувати юридичні факультети. Юридична професія з кожним етапом соціально-економічного розвитку суспільства дедалі більше диференціюється, причому як у предметній площині (цивільне право, господарське право тощо), так і у функціональній (суд, прокуратура, слідство, адвокатура, нотаріат тощо). Це закономірний процес, бо стосунки у різних сферах правового

регулювання ускладнюються, набувають неповторних специфічних рис, створюють відокремлені, характерні саме для цієї сфери ситуації, що вимагає цілеспрямованого осмислення явищ і регулювальних механізмів, створення і удосконалення конкретних і своєрідних правових теорій та вчень і, звичайно, забезпечення цих своєрідних напрямів юридичної практики [1].

На сьогоднішній день педагогічна підготовка юридичних кадрів є актуальною, адже здобуття спеціальності вищого рівня вимагає, перш за все,

якісного вивчення певного набору основоположних юридичних дисциплін, а також соціально-економічних і загальноосвітніх предметів, які формують разом зі спеціальними інтелект і гармонійний розвиток фахівця – учасника суспільного виробництва. Міцна загальна юридична підготовка, як правило, згодом проявлялася в роботі. В умовах повномасштабного й обов'язкового розподілу випускників це ще якимось виправдовувало себе, але в умовах ринку та поставлених у спеціальних законах додаткових і досить високих вимог до окремих професій організація навчального процесу викликає серйозні сумніви. Слід зазначити, що спеціалізації, які вводилися і вводяться зараз на старших курсах традиційних юридичних навчальних закладів, мало що змінюють у набутті готовності до виконання роботи у конкретних сферах правового регулювання. Слабкою або й зовсім ніякою є психологічна підготовка молодого фахівця до майбутньої роботи [2, с. 15].

Мова йде не про послаблення підготовки в широкому розумінні, а про удосконалення спеціалізації. Світовий досвід показує, що для підготовки висококваліфікованого юриста необхідно забезпечити системне викладання 32-35 професійно значущих основоположних дисциплін, що становить приблизно дві третини загального часу навчання. Сюди, зокрема, належать філософія, основи економічних теорій, теорія держави і права, конституційне право, цивільне право, господарське право, кримінальне право, земельне право, міжнародне право, фінансове право, різні галузі процесуального права, іноземна мова та ін. Решта – це навчальні дисципліни, які групуються за ознаками меншої вагомості в системі юридичної освіти та за конфігурацією конкретної спеціалізації, наприклад, аграрне право, місцеве самоврядування, правова статистика, судова бухгалтерія, банківське право, біржове право, транспортне право, судова психіатрія тощо. Тенденція становлення і розвитку спеціалізованих вищих навчальних закладів, викликана об'єктивними закономірностями існування суспільства, зростає. Вже працюють за відповідно відкоригованими навчальними планами спеціалізовані інститути (факультети) у вищих навчальних закладах, де постійно зміцнюється матеріальна база, удосконалюється методичне забезпечення, ведеться велика робота по підбору належних педагогічних кадрів [3, с. 132-135].

В Академії адвокатури України впроваджуються у повсякденну практику складові спеціалізації вищої юридичної освіти. Назва цього навчального закладу повністю відповідає змісту освіти і її кадровому забезпеченню. Програма спеціальної адвокатської підготовки полягає не тільки в повсякчасному практичному застосуванні отриманих знань, а й у забезпеченні безперервності професійної освіти, розробці та впровадженні системи багатоступеневої підготовки юридичних кадрів. Найважливішою рисою навчальною

процесу в Академії є те, що студенти протягом усього навчання перебувають в оточенні практикуючих юристів-адвокатів, суддів, юрисконсультів підприємств безпосередньо під час виконання ними професійної роботи. Отримані теоретичні знання студенти постійно розширюють, оновлюють шляхом застосування таких активних форм, як тренінги, рольові ігри з відеозаписом за оригінальною методикою, також беруть участь у консультативному прийомі громадян [5].

В Україні середньостатистична навчальна програма юридичного навчального закладу викладається через такі дидактичні форми, як лекційні, семінарські та практичні заняття, а також курсові та дипломні роботи. Деякі навчальні заклади, завдяки ініціативному молодому поколінню викладачів, починають доповнювати їх, впроваджуючи більш інтерактивні форми вивчення, як-от ділові ігри, конкурси, дискусії, нарешті сократівський метод – основний дидактичний метод викладання права в США. У цьому напрямі нам ще слід працювати [4].

Слід звернути увагу на те, як вивчають право в німецьких навчальних закладах. Німецькі форми навчання можна поділити на три види. Перший – як і в нас, лекції, на яких практично відсутня взаємодія лектора та слухача; утім, їх відвідування не обов'язкове. Студенти слухають ті лекції, які їм цікаві і які, на їх думку, їм будуть потрібні у майбутньому. Другий вид занять – практичні заняття, або «вправи» – передусім з обов'язкових предметів (цивільного, адміністративного та кримінального права), на яких студенти вирішують завдання, проходять тестування. Вони – аналог наших практичних і семінарських занять. Знання перевіряються шляхом самостійного вирішення гіпотетичних фабул, користуючись нормативною базою. Крім того, є й письмові домашні завдання, які студенти повинні детально висвітлити й вирішити самостійно на основі нормативної бази та відповідної літератури. Тести та типові відповіді на письмові завдання згодом обговорюються на заняттях. Кожному студенту слід отримати посвідчення про успішне закінчення кількох подібних занять і пройти двічі такий цикл – на початку та наприкінці курсу навчання. Третій вид занять – навчання у робочих групах з цивільного, адміністративного та кримінального права під наставництвом реферндарія – того, хто закінчив курс навчання та склав перший держіспит. Загалом така форма навчання (навчальні робочі групи, консультації) є надзвичайно корисною (оскільки готує випускників до іспитів та практичної роботи) і варта наслідування в Україні [7].

Більшість свого навчального часу німецькі студенти-правники проводять у бібліотеці – «серці» юридичного факультету. Бібліотеки юрфаку (часто називається «юридичний семінар») та університету зазвичай багаті на книжкові фонди, облаштовані сучасними комп'ютерними системами, базами даних тощо. Опісля закінчення курсу

університетського навчання випускники складають складний перший держіспит і набувають статусу референдарія. Цей статус, або етап підготовки майбутнього правника, і є істотною різницею між українською та німецькою системою підготовки правників.

Підготовка фахівців-юристів у нашій державі викликає необхідність вирішення безлічі кардинальних і окремих питань. Слід зробити висновок про те, що майбутнє вищої юридичної освіти в Україні твориться за новими організаційними підходами і методичними технологіями, які поглиблюють спеціальну підготовку юристів. На пленумі Ради Співки юристів України, який відбувся в лютому 2004 року, була започаткована дискусія з двох проблемних питань: професійної підготовки студентів юридичних вузів та надання безоплатної юридичної допомоги громадянам. Під час цієї дискусії прозвучало риторичне запитання: чому значна частина випускників юридичних вузів, які рекомендуються для роботи в судах, не завжди можуть відповісти на елементарні питання, пов'язані із застосуванням права? З приводу цього висловлювалися різні думки, проте більшість учасників дискусії схилилась до думки, що причину слід шукати у співвідношенні теоретичного і практичного компонентів у сучасній юридичній освіті. На їх думку, навчання майбутніх юристів сьогодні не може мати суто теоретичний характер [9].

Дійсно, питання практичної підготовки юристів ставиться не вперше. Воно порушувалося вітчизняними та зарубіжними вченими-юристами і практиками досить давно. Так, на недоліки підготовки юристів за традиційною системою звертали увагу ще в XIX, XX століттях П.Є. Казанський (Одеса), Д.І. Мейер, О.А. Люблінський, І.І. Янджол, Г.Ф. Симоненко (Росія) та ін. Наприклад, Д.І. Мейер (Казань) ще в XIX ст. зазначав: «І справді, звання юриста, як і звання лікаря, практичне, а тому як практична підготовка учнів до лікарської справи проходить у школі, точно так само практична підготовка юриста повинна здійснюватися там же» [7].

У США термін «клінічна освіта» з'явився в 20-х-30-х роках минулого століття. Це стало відображенням певної тенденції в юридичній освіті, яку представляли члени так званого реалістичного юридичного руху, що склався з групи вчених, які прагнули внести соціальні аспекти у вивчення права. Один із юристів-реалістів Джером Франк написав у 1933 р. статтю під риторичною назвою «Чому б не створити клініку для юристів?». Запропонована юристами-реалістами освітня реформа в цей час була реакцією на негативні наслідки припинення практики для юристів-випускників, оскільки до початку XX століття була забута система підготовки «юристів-підмайстрів», що раніше існувала в США, за якої юридичні факультети визнавалися лише альтернативним і дуже слабким доповненням до неї. Розвиток клінічної

юридичної освіти в США прискорився в 60-ті роки минулого століття, коли приватні фонди почали стимулювати розвиток клінік на вирішення подвійної проблеми: надання необхідної юридичної допомоги малозабезпеченим клієнтам і водночас розвиток необхідних професійних навичок у студентів [8].

В умовах командно-адміністративної системи, що існувала в Радянському Союзі, клінічна юридична освіта не набула і не могла набути широкого застосування, а зарубіжний досвід з цих питань для радянських учених-юристів і практиків був недоступний. Повернення до питання організації юридичної клінічної освіти в пострадянських країнах, у тому числі і в Україні, сталося в 1993-1997 роках з ініціативи юристів, які дістали можливість вивчити досвід викладання юридичних наук у зарубіжних країнах, особливо в США, а також на міжнародних колоквиумах та семінарах з цих питань, де вони побачили юридичні клініки в роботі та осмислили їх суть і значення в підготовці юристів та у вирішенні соціальних проблем громадян. Адже «юридична клініка» – це структура, інтегрована в навчальний процес юридичного вузу, з метою набуття студентами старших курсів практичних навичок юриста шляхом надання ними юридичних послуг населенню, яке не може звернутися до професійних юристів через брак коштів [8].

Міністерство юстиції України зареєструвало Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, створене з метою уніфікувати підходи до діяльності юридичних клінік та затверджене наказом Міністерства освіти і науки № 592 від 3 серпня 2006 року. Документ розроблений міжвідомчою робочою групою, до складу якої увійшли представники Міністерства юстиції, Міністерства освіти і науки, Міжнародного фонду «Відродження» та Асоціації юридичних клінік [6].

Основою функціонування юридичних клінік є синтез інтересів: громадяни, що потребують правової допомоги і не можуть оплатити послуги адвоката, готові звернутися за порадою до студента, аспіранта чи молодого викладача – кваліфікованих правознавців. У свою чергу, студенти та науковці зацікавлені в отриманні практичних навичок, що сприятимуть у майбутньому їхньому працевлаштуванню і подальшій кар'єрі. Надання студентами безкоштовної юридичної допомоги малозабезпеченим незахищеним верствам населення сприяє формуванню у студентів власних поглядів на юридичну професію, питання етичного характеру, що посилює ефективність роботи правової системи в цілому. Крім того, «Юридичні клініки» ставлять собі на меті надання можливості студентам і молодим працівникам усвідомити цінність і значення отриманих теоретичних знань, оволодіти технікою застосування цих знань на практиці. Як свідчить досвід їх роботи, до них зростає довіра не тільки громадян, а й державних організацій, громадських і

приватних установ. Можна констатувати добрі здобутки у діяльності «Юридичних клінік» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, Харківської юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, Донецького національного університету, Міжнародного Соломонового університету. Надійно працюють ці установи у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Прикарпатського університету імені Василя Стефаника та ін. [3, с. 132-135].

Діяльність юридичних клінік передбачає, перш за все, реалізацію двох цілей: підвищення рівня практичних знань, умінь та навичок студентів юридичних спеціальностей, а також забезпечення доступу представників соціально-вразливих груп суспільства до правової допомоги. Разом з тим студенти братимуть участь у формуванні правової культури громадян, зокрема, у проведенні заходів з правової освіти населення. Підготовка та навчання студентів у клініці здійснюватимуться у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності, гуманізму, законності, об'єктивності, конфіденційності, компетентності та добросовісності. Нинішній молодий юрист уже не повинен служити виключно державі, в першу чергу, він має бути зорієнтований на правовий захист людини, її прав і свобод [6].

Можна стверджувати, що студента, який вислухав клієнта, проконсультував його, склав позовну заяву чи інший правовий документ і представив інтереси клієнта в суді, готують як спеціаліста не лише викладачі, але й велика кількість високопрофесійних юристів-практиків. Адже в цих випадках студент наочно перевіряє якість складеного ним документа, бачить застосування права на практиці, він спілкується з колегами по справі, іншими учасниками процесу, вступає з ними в дискусію і завдяки цьому професійно зростає. Зіткнувшись з конкретною життєвою ситуацією, він починає по-іншому сприймати право, закон. На відміну від академічної освіти, тут процес пізнання іде від практики до теорії. Студент починає замислюватися над тим, яких знань йому бракує. У нього, як правило, виникає потреба ще раз звернутися до теорії, яку він свого часу, можливо, належно не осмислив. А ефективність підготовки за допомогою такого методу – просто разюча. Саме це і дає підстави стверджувати, що «клінічна» освіта забезпечить можливість готувати саме юристів, а не просто випускників юридичних вузів з дипломами, але без навичок юридичної діяльності [7].

На жаль, в Україні запровадження юридичної «клінічної» освіти в навчальний процес поки що нормативно не закріплено. Проте у нас, на відміну від інших країн, наявна сприятлива законодавча база для того, щоб студент міг як представник сторони, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача брати участь

у судових засіданнях, вирішуючи при цьому дві проблеми: навчальну та соціальну.

Сьогодні залишається лише розумно використати чинне законодавство та пристосувати до нього навчальний процес в юридичних навчальних закладах. І це дуже актуально, особливо в умовах, коли постало питання стандартизації освіти.

Практика адаптації випускників до умов роботи після закінчення вузу показує, що для того, щоб «запустити», перетворити випускника навіть престижного юридичного вузу у юриста, необхідний час – від одного до двох років.

Прагнення України приєднатись до Європейського освітнього простору (в дусі Болонської конвенції) зумовили пошук нових підходів до підготовки юристів за двоступеневими рівнями освіти. В зв'язку з цим велика увага в нашій державі приділялася проблемі державних стандартів вищої юридичної освіти для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Значна робота проведена для зміцнення інформаційного забезпечення юридичної освіти. На сьогодні більшість вищих юридичних навчальних закладів має надійні електронні системи доступу до загальнодержавного інформаційно-правового ресурсу, регіональних банків правової інформації, користується телекомунікаційними мережами для виходу у міжнародний інформаційний простір (Інтернет).

За результатами перевірок умов та виконання правил провадження освітньої діяльності у вузах юридичного профілю, які неодноразово здійснювалися Міністерством освіти та науки, виявлено такі основні недоліки:

- здійснення випуску фахівців-юристів без проведення акредитації спеціальності «правознавство»;
- перевищення ліцензійного обсягу прийому студентів;
- невідповідність кількісного і якісного складу викладачів, які забезпечують викладання юридичних дисциплін, встановленим вимогам.

За останні роки, у нас мало що змінилося в педагогічних технологіях, формах і методах педагогічної роботи. Тим часом світова практика і передовий досвід, відомий і у нас, розробили й удосконалили чимало освітніх технологій, на хвилі науково-технічної революції виникли і принципово нові. Серед них – створення в процесі навчання атмосфери інтересу і захопленості. Головна мета освітньої установи – підготовка високоосвічених фахівців для правової системи; головний критерій її успішної діяльності – якість випущених фахівців. Тому головна фігура в освітньому закладі – студент, курсант, слухач; і все, що робиться на кожному квадратному метрі освітнього закладу й у кожному мить його життя, має робитися заради тих, кого в ньому готують [5].

Необхідно підвищити вимогливість вузу до студентів і вимогливість студентів до самих себе. Конче необхідно підвищити практичну орієнтованість навчання в юридичному вузі. Для поліпшення

якості юридичної освіти необхідно здійснити наступне:

- юристи-освітяни і науковці мають збільшити зусилля в напрямі адаптації законодавства України, в тому числі у сфері вищої юридичної освіти, до вимог європейських і світових стандартів;
- необхідно ретельно вивчити стан забезпечення країни юридичними кадрами з вищою освітою та потреби в них органів державної виконавчої влади, правоохоронних органів, судових органів, органів місцевого самоврядування, установ соціального захисту тощо;
- бажано розробити та затвердити перелік посад, які можуть займати випускники – фахівці з вищою юридичною освітою відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр»;
- потребує більшої уваги зміцнення міжнародних зв'язків в юридичній освіті, розроблення спільних навчальних програм та інших компонентів освіти із зарубіжними вищими юридичними навчальними закладами, спрямованих на інтеграцію української вищої юридичної школи у світовий та європейський освітнянський простір;
- є необхідність удосконалення системи післядипломної освіти шляхом перепідготовки і

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18 жовтня 2001 року N 992/2001. – ІнфоДиск.
2. Галап А.О., Стаднік В.В. Організаційна та управлінська модель юридичної клініки в Україні: забезпечення якісного функціонування. – К.: Атака. – 2005. – 280 с.
3. Діденко Я. «Болонський процес» і його перспективи для українських студентів // Юридичний журнал. – № 7. – 2004. – С. 132-135.
4. Дудырев Ф.Ф., Малков В.П. Юридические клиники в России: возвращение через 150 лет // Материалы сайта [<http://www.day.kiev.ua/168800/>].
5. Лабораторія практичного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів // Матеріали сайту [www.lawclinic.ua].
6. Люблинский А. О юридических клиниках. Российское понимание термина «юридическая клиника» // Матеріали сайту [www.lawclinic.ua].
7. Юридична клініка Київського юридичного інституту Київського національного університету внутрішніх справ // Матеріали сайту [www.lawclinic.ua].
8. Юридична клініка «Pro Vopo» юридичного факультету Національного гірничого університету м. Дніпропетровська // Матеріали сайту [<http://www.legalclinics.org.ua/clinics/dneprprobono.php>].
9. Юридична клініка Основні характеристики здійснення керівництва // Матеріали сайту [<http://www.aau.edu.ua/ua/19/index.html>].

Рецензенти: д.пед.н., професор Савінкова Л.О.;
к.і.н., доцент Стремецька В.О.

© Сич В.О., 2010

Стаття надійшла до редколегії 10.05.2010 р.